

Προοικονομώντας την κρίση

Ο Λόρδος Βύρωνας και το πρώτο ελληνικό δάνειο

Από τον ΠΟΝΤΡΙΚ ΜΠΗΤΟΝ

Το φθινόπωρο του 2010, όταν έκανα έρευνα στην Αθήνα για το βιβλίο μου *Byron's War* [: *Ο πόλεμος του Μπάιρον* κυκλοφόρησε πριν λίγους μήνες από τις εκδόσεις Πατάκη – σημ. ARB], έδωσα συνέντευξη σε μια ελληνική εφημερίδα. Στο τέλος της συζήτησης με ρώτησαν: «Ήταν ο Λόρδος Βύρων μνημονιακός;». Μου είχε ήδη κάνει μεγάλη εντύπωση η αντιστοιχία που διέκρινα ανάμεσα στα αρχικά στάδια της κρίσης που διαδραματιζόταν τότε στους δρόμους της Αθήνας και στην διαμορφωτική περίοδο της ελληνικής ανεξαρτησίας, την περίοδο των εμφύλιων διαμαχών του 1823-1825. Παρ' όλα αυτά, η ερώτηση με βρήκε απροετοίμαστο. Ο Βύρωνας θεωρείται ήρωας στην Ελλάδα. Με τα σημερινά δεδομένα όμως, δεν μπορούσα παρά να απαντήσω ότι, ναι, πράγματι, ήταν... μνημονιακός. Και αυτό με τη σειρά του, το 2010 και ακόμη περισσότερο το 2015, δεν ακούγεται καθόλου «ηρωικό».

Στο κείμενο που ακολουθεί θα προσπαθήσω να παρουσιάσω την πραγματική συμβολή του Βύρωνα στην εσωτερική διαμάχη της Ελλάδας τους μήνες που ήταν εκεί. Πιστεύω ότι ήταν ιδιαίτερα σημαντική, ίσως και καθοριστική. Και η έκβαση εκείνης της εσωτερικής σύγκρουσης θα αποδεικνυόταν με τη σειρά της αποφασιστική για τους τρόπους με τους οποίους η Ελλάδα αναπτύχθηκε ως ανεξάρτητο έθνος-κράτος από τότε που αποδόθηκε διεθνής αναγνώριση το 1830.

Τον Δεκέμβριο του 1823 ο Βύρωνας πήρε μια απόφαση ακόμα πιο καθοριστική από την αρχική του να αφοσιωθεί στον ελληνικό Αγώνα:

Προσωπογραφία του Λόρδου Βύρωνα (με ελληνική φορεσιά και την Ακρόπολη στο βάθος), περ. 1830, ελαιογραφία άγνωστου καλλιτέχνη, 97 x 74 cm, Μουσείο Μπενάκη.

εγκατέλειψε την προσπάθεια να χειριστεί ακριβοδίκαια τις ελληνικές «φατρίες» και τάχτηκε με τον κορυφαίο Φαναριώτη που βρισκόταν

στην Ελλάδα την εποχή εκείνη, τον Αλέξανδρο Μαυροκορδάτο. Ήταν γνωστό ότι αυτός ήταν ηγετική προσωπικότητα στην συγκεντρωτική

τάση ή τάση του κρατισμού την οποία οι σύγχρονοι ιστορικοί συνήθως ονομάζουν «εκμοντερνισμό». Η αντίπαλη πολιτική τάση, γνωστή σήμερα με τον συλλογικό όρο «οπληρχηγοί», ήταν διασπασμένη, αλλά κυριαρχούσε η μορφή του «Γέρου του Μοριά», Θεόδωρου Κολοκοτρώνη.

Τον προηγούμενο Ιούλιο, την ίδια εποχή που ο Βύρωνας σάλπαρε από την Ιταλία προς τα Ιόνια Νησιά με πλήρη την Ελλάδα, ο Κολοκοτρώνης (αντιπρόεδρος του Εκτελεστικού Σώματος) κατηγορήσε τον Μαυροκορδάτο (πρόεδρο του Βουλευτικού) ότι ραδιουργεί για να ξεπουλήσει την Ελλάδα στα ξένα συμφέροντα και τελικά τον απείλησε κατάμουτρα. Τα λόγια του Κολοκοτρώνη, όπως αυτά μεταφέρθηκαν αργότερα στον Βύρωνα, ήταν ότι «αν τον έπιανε να συνωμοτεί ξανά θα τον έβαζε καβάλα σε έναν γάιδαρο και θα τον έδιωχνε από τον Μοριά με το μαστίγιο».¹ Λίγες μέρες μετά την προσωρινή εγκατάσταση του Βύρωνα στην Κεφαλονιά, ολόκληρο το Βουλευτικό εγκατέλειψε την Τριπολιτσά στα χέρια του Κολοκοτρώνη και των υποστηρικτών του, και διέφυγε στη Σαλαμίνα. Ο ίδιος ο Μαυροκορδάτος εξαφανίστηκε από την πόλη και βρήκε καταφύγιο ανάμεσα στους караβοκύρηδες της Ύδρας.

Με το να έχει υιοθετήσει το αμερικανικό μοντέλο του αυστηρού διαχωρισμού των εξουσιών, η Ελλάδα έφτασε να έχει, προς το τέλος του 1823, ουσιαστικά δύο κυβερνήσεις: τη μία, των εκμοντερνιστών και των υποστηρικτών τους, στο Κρανίδι, στη βορειοανατολική Πελοπόννησο, και την αντίπαλη στην Τριπολιτσά, με αρχηγούς τον Κολοκοτρώνη και τον Πε-

τρόμπεη Μαυρομιχάλη. Εν τω μεταξύ, ο Μαυροκορδάτος είχε λάβει εντολή από την κυβέρνηση του Κρασιδίου να γυρίσει στην προηγούμενη βάση του στο Μεσολόγγι και να διευθύνει τις επιχειρήσεις εκεί. Εκεί ήταν που ο Βύρωνας, έχοντας πάρει την απόφασή του μετά από εντατικές έρευνες πέντε μηνών από το ουδέτερο έδαφος της Κεφαλονιάς, πήγε να τον συναντήσει στις 5 Ιανουαρίου του 1824.

Την εποχή εκείνη αλλά και έκτοτε, στην ελληνική λαϊκή φαντασία, ο Κολοκοτρώνης θεωρήθηκε πολύ πιο χαρισματικός από τον κοντόχοντρο Μαυροκορδάτο, τον τέλειο διοικητικό πολιτικό που μιλούσε 8 γλώσσες και, σαν να μην έφτανε αυτό, τον μόνο άνδρα που φαίνεται να φορούσε ρεντιγκότα στην Ελλάδα την εποχή εκείνη. Το άγαλμα του Κολοκοτρώνη μπροστά στο κτίριο της Παλιάς Βουλής δίνει την εντύπωση μιας εμβληματικής παρουσίας – έφιππος και φορώντας την περικεφαλαία του η οποία μοιάζει επικίνδυνα με αυτή που είχε φτιάξει ο Βύρωνας για τον εαυτό του στη Γένοβα και που τώρα εκτίθεται μέσα στο ίδιο αυτό κτίριο. Ελάχιστα μνημεία υπάρχουν οπουδήποτε στην Ελλάδα για τον Μαυροκορδάτο.

Η εικονογραφική παράδοση πίσω από το άγαλμα του Κολοκοτρώνη είναι σίγουρα δυτική. Οι αξίες όμως και τα κίνητρα των οπλαρχηγών είναι στοιχεία γηγενή στα νότια Βαλκάνια, αναμφισβήτητη ανταπόκριση στις φυσικές, οικονομικές και πολιτικές συνθήκες της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας του τέλους του 18ου αιώνα. Αυτή η νοοτροπία είναι που εμποτίζει τα τραγούδια των κλεφτών. Πολλά από αυτά μνημονεύουν αυτούς τους ίδιους τους οπλαρχηγούς. Από τότε που άρχισε να τα συλλέγει και να τα δημοσιεύει ο Φωριέλ το 1824, τα «κλέφτικα τραγούδια» έχουν γίνει αναπόσπαστο στοιχείο του εθνικού φαντασιακού των Ελλήνων. Ιδού πώς το συνόψισε ο Αλέξης Πολίτης πριν πολλά χρόνια:

Ό,τι τραγουδιέται στα κλέφτικα είναι η ατομική ευτυχία· δεν θα βρούμε πουθενά ούτε εθνική ούτε κοινωνική συνείδηση. Αυτό που είδε ή που θέλησε να ιδεί ο τραγουδιστής στον ήρωά του είναι η ελεύθερη ψυχή, που ξεπερνάει όλα τα εμπόδια, απ' όπου κι αν ξεπροβάλλουν.²

Μια πρόσφατη μελέτη του Βασίλη Καραποστόλη για την «πολιτική ηθική» των Ελλήνων³ αναγνωρίζει

παρόμοια χαρακτηριστικά σε ιστορικές προσωπικότητες όπως του Καραϊσκάκη και του Ανδρούτσου, για τους οποίους υποστηρίζει ότι ο υπερβατικός στόχος του συλλογικού ή του εθνικού συμφέροντος δεν ήταν ποτέ ο πρωταρχικός στόχος μιας καριέρας που κατευθυνόταν από άλλες αξίες. Αυτό που έχει σημασία για τον ήρωα αυτού του είδους είναι να ξεχωρίσει από το πλήθος, να διακριθεί και να διακρίνεται μέσα από την άσκηση της δικής του βούλησης. Για ένα τέτοιο ήρωα, η ελευθερία που κερδήθηκε από τους Οθωμανούς έγινε αμέσως πηγή ενός διλήμματος:

Εξεγειρόμενοι κατά της οθωμανικής κυριαρχίας είχαν δείξει ότι η ζωτικότητα τους ήταν αρκετή για να τους κάνει να διεκδικήσουν αυτό που πίστευαν ότι τους αρμόζει. Αλλά την ίδια στιγμή αποκαλύπτονταν ότι αυτή η ίδια η ζωτικότητα μπορούσε να καταστρέψει, ό,τι είχε μόλις δημιουργηθεί. (σ. 279)

Ο Καραποστόλης μάλιστα θεωρεί ότι η ίδια η ιδέα της διακυβέρνησης ήταν άγνωστη στη νοοτροπία των οπλαρχηγών (σ. 46-7). Αυτό θα μπορούσε να εξηγήσει τον λόγο για τον οποίο κανένας τους δεν κατάφερε να επιβάλει την επιρροή του πέρα από τα όρια μιας αρκετά περιορισμένης περιοχής. Ο Καραποστόλης δεν το λέει ανοιχτά, το επιχειρήμα του όμως υπονοεί ότι ακόμα και η θέση του κυβερνήτη θα εμπειρείε ευθύνες και περιορισμούς ασύμβατους με την απόλυτη αυτάρκεια η οποία παρέμενε το ιδανικό του παραδοσιακού κλέφτη (σ. 43). Και είναι ειρωνικό το ότι ένας τέτοιος αρχηγός, όπως τονίζει ο Καραποστόλης, «δεν είναι ελεύθερος (...) αφού είναι ανίκανος να θέσει από μόνος του όρια στην ελευθερία του» (σ. 44).

Όα πίστευε κανείς ότι ο Βύρωνας θα είχε τις ίδιες προτιμήσεις με τις μεταγενέστερες γενιές των Ελλήνων – αν μη τι άλλο γιατί η άκαμπτη, συχνά αυτοκαταστροφική απόλυτη ελευθερία, την οποία αγαπούσαν οι κλέφτες μοιάζει πολύ με την συμπεριφορά και την στάση πολλών πλασματικών χαρακτήρων στα δικά του πρώιμα ποιήματα. Πράγματι, όπως έχω τονίσει αλλού, ο λεγόμενος «βυρωνικός ήρωας» στην αγγλική Ρομαντική λογοτεχνία είναι αποτέλεσμα των πρώτων εμπειριών που είχε ο Βύρωνας στην Ελλάδα. Το φθινόπωρο του 1809 είχε ακούσει τραγούδια και ιστορίες για ελληνόφωνους και αλβανόφωνους κλέφτες. Παρ' όλα αυτά, έχοντας εξε-

τάσει πολύ προσεκτικά τις επιλογές του, ο Βύρωνας προτίμησε τον κάθε άλλο παρά χαρισματικό Μαυροκορδάτο αντί του Κολοκοτρώνη και του Πετρόμπεη Μαυρομιχάλη ή ακόμα και του Οδυσσέα Ανδρούτσου, οι οποίοι προσπάθησαν να τον προσελκύσουν.

Ο Βύρωνας είχε αφήσει πίσω του την Ρομαντική ποίηση. Ο Μαυροκορδάτος αντιπροσώπευε πλέον τις πολιτικές που ο αναβαπτισμένος Βύρωνας πίστευε ότι χρειάζεται η Ελληνική Επανάσταση αν επρόκειτο να πετύχει. Και έκανε ό,τι μπορούσε για να τις προωθήσει. Αυτό σήμαινε στην ουσία την διεθνοποίηση της σύγκρουσης. Πάνω απ' όλα, στην πράξη σήμαινε την παραχώρηση τοπικών και συγκεκριμένων ελευθεριών που είχαν κερδηθεί από τους οπλαρχηγούς με σκοπό την εξασφάλιση της διαρκούς βιωσιμότητας ενός μελλοντικού ελληνικού κράτους. Οι υποτυπώδεις πολιτικές του Βύρωνα για την ανεξάρτητη Ελλάδα βρίσκονται στον αντίποδα αυτών που πρέσβευαν οι οπλαρχηγοί: σκοπός τους ήταν ακριβώς η υπόθεση της διακυβέρνησης, και το πώς να διατηρηθεί αυτή η αρχή πέρα από τις ικανότητες ή και τις φιλοδοξίες οποιουδήποτε ατόμου. Αυτός ο πραγματισμός ήταν τότε ακατανόητος ακόμα και σε κάποιους φιλέλληνες φίλους του Βύρωνα, ταίριαζε όμως απόλυτα με την πολιτική οξύνουσα του Μαυροκορδάτου (η οποία, από τότε και στο εξής, χαρακτηρίζεται συχνά δόλια). Για τους οπλαρχηγούς και τους υποστηρικτές τους σήμαινε περιορισμό της αυτάρκειάς τους και ως εκ τούτου έπρεπε να του αντισταθούν με τίμημα ακόμα και εμφύλιο πόλεμο.

Οι σημαντικότερες πολιτικές πρωτοβουλίες της Προσωρινής Κυβέρνησης της Ελλάδας, με την οποία συνδέθηκε ο Βύρωνας κατά τη διάρκεια της παραμονής του στο Μεσολόγγι, ήταν να συγκεντρώσει ένα επενδυτικό δάνειο από το Λονδίνο και να θέσει τις βάσεις για μελλοντική διπλωματική αναγνώριση από τις Μεγάλες Δυνάμεις, ξεκινώντας από τη δική του πατρίδα, τη Μεγάλη Βρετανία. Τα πρώτα δύο δάνεια που συγκεντρώθηκαν στο Λονδίνο το 1824 ήταν με πρωτοβουλία του Μαυροκορδάτου και μάλλον δεν θα είχαν επιτευχθεί χωρίς την υποστήριξη του Βύρωνα. Είναι γεγονός πως το όνομά του λειτούργησε στην Αγγλία σαν μαγνήτης για την προσέλκυση συνδρομητών. Σε αντίθεση με πολλούς στην Ελλάδα, ο Βύρωνας επίσης θεώρησε ως δεδομένο ότι θα καταβάλλονταν οι τόκοι του δανείου, ούτως ώστε η μελλοντική ευημερία της χώρας να είναι συνδεδεμένη με τον πλουτισμό των επενδυτών, σε έναν ενάρετο κύκλο.

Παρ' όλο που ο Βύρωνας πέθανε πριν προλάβουν πολλά από αυτά τα σχέδια να ευοδωθούν, η υπόσχεση των 800.000 λιρών από το Λονδίνο ήταν αρκετή για να χαρίσει τη νίκη της πρώτης εμφύλιας διαμάχης στους εκμοντερνιστές και να εξασφαλίσει από τότε και στο εξής την υπαγωγή της αυτάρκειας των οπλαρχηγών στις ανάγκες ενός συγκεντρωτικού κράτους, το οποίο με τη σειρά του θα αντάλλαζε ένα βαθμό αυτονομίας με οικονομική υποστήριξη και διπλωματική αναγνώριση.

Και αυτό είναι έκτοτε το πρόβλημα. Οι όροι με τους οποίους η Ελλάδα τελικά απελευθερώθηκε θα έθεταν πράγματι όρια όχι μόνο στην αυτάρκεια των οπλαρχηγών αλλά στην αυτοδιάθεση του ίδιου του κράτους. Τον Σεπτέμβριο του 1823, ο Κολοκοτρώνης είχε πει στους απεσταλμένους του Βύρωνα ότι ήταν αντίθετος στη λύση του ξένου δανείου γιατί θα έκανε τη χώρα υποχείριο των ξένων στο μέλλον. Χωρίς αυτή την εξωτερική υποστήριξη, οικονομική και πολιτική, το ελληνικό κράτος δεν θα μπορούσε ούτε να υπάρξει ποτέ ούτε να συντηρηθεί για πάρα πολύ καιρό. Το τίμημα όμως ακόμα πληρώνεται, τις μέρες αυτές του Μνημονίου και του Σύριζα. Οι αντικρουόμενες νοοτροπίες υπέρπου λανθάνουσες αλλά ζωντανές. Από αυτές, η μία είναι πολιτική, κρατική, πραγματιστική και ενοποιητική, ενώ η άλλη νοσταλγεί την απόλυτη ελευθερία των κλέφτικων τραγουδιών και τις βραχύβιες στιγμές της ένδοξης αυτάρκειας που έχαιραν οι οπλαρχηγοί τη δεκαετία του 1820.

Αυτό είναι το ρήγμα που πιστεύω ότι διατρέχει την πολιτική και κοινωνική ζωή της Ελλάδας έκτοτε, και που αναδύεται στην επιφάνεια για άλλη μια φορά, με τα μνημόνια του 2010, 2012 και του 2015 να επιβάλλουν όλο και πιο επαχθείς περιορισμούς στην ελληνική εθνική κυριαρχία. ▲

— Μετάφραση: Λιάνα Γιαννακοπούλου

- 1 James Hamilton Browne, "Narrative of a visit, in 1823, to the seat of war in Greece", *Blackwood's Edinburgh Magazine*, vol. 36, no. 226 (September 1834), 392-407 (p. 404).
- 2 Αλέξης Πολίτης (επιμ.), *Το δημοτικό τραγούδι. Κλέφτικα*, Ερμής, Αθήνα 1973, Εισαγωγή, σ. να'.
- 3 *Διχασμός και εξιλέωση: περί πολιτικής ηθικής των Ελλήνων*, Πατάκη, Αθήνα 2010.